

Pia Koivunen

Lähihistorian kentältä: dokumentaristit Toni Viljanmaa ja Sampo Terho

Lähihistoria haastatteli historiadokumentteihin erikoistuneen Alku Tuotanto-yhtiön perustajia Sampo Terhoa ja Toni Viljanmaata tammikuussa 2024. Sampo Terho on toiminut aiemmin Eurooppa-, urheilu- ja kulttuuriministerinä sekä julkaissut kaksi historiallista romaania. Terho valittiin hiljattain Tampereen kaupungin kulttuurijohtajaksi. Toni Viljanmaa on puolestaan työskennellyt Pohjalaisen päätoimittajana sekä politiikan toimittajana eri medioissa. Lisäksi hän toimii yrittäjänä ja työstää poliittisen historian väitöskirjaa Helsingin yliopistossa. Paneuduimme haastattelussa Terhon ja Viljanmaan Alku Tuotanto-yhtiön toimintaan, historiadokumenttien työstämiseen ja historian merkitykseen yhteiskunnassa. Terhon ja Viljanmaan mukaan historiadokumenttien perustana on tieteellisen tutkimuksen kaltainen tiedonhankinta ja uuden oppiminen, vaikka lopputulos onkin ilmaislultaan kaukana tieteellisistä julkaisuista.

Olette kumpikin historian maistereita Tampereen yliopistosta, ja sitä kautta kiinnostus menneisyyttä kohtaan tulee varmasti luonnostaan. Ihan jokainen historiaa opiskellut ei kuitenkaan lähde tekemään historia-aiheisia dokumentteja. Mistä saitte idean lähteä alalle ja perustaa oma tuotantoyhtiö?

Toni: Idea tuli vuoden vaihteessa 2019–2020. Olimme molemmat siinä tilanteessa, että oli mahdollisuus kehittää uusia juttuja. Itsellä on ollut aina yrittäjäyys mielessä ja jonkin verran olen ollutkin yritystoiminnassa mukana. Ajattelimme, että tuotantoyhtiön perustamiseen on hyvät edellytykset, koska molemmilla on historia-alan koulutus ja muutakin hyödyllistä kokemusta.

Sampo: Tästä taisi olla useammankin vuoden ajan puhetta ja Tonilla taisi olla aiempaakin kokemusta dokumentin tekemisestä.

Toni: Joo, tein sellaisen Viuluviikarin. Se oli noin 30 minuutin pituinen dokkari eteläpohjaisesta kansanmuusikosta, Mauno Rinta-Säntistä, joka heitti keikkaa vielä vanhainkodissa. Siitä jäi kipinä, että voisi yrittää tehdä jatkosakin dokumentteja.

Miten tuotantoyhtiön perustaminen eteni?

Sampo: Käytännön asioiden hoitamisen jälkeen lähdimme suoraan ideoihin dokumentteja. Meillä oli aluksi varmaan tusinan verran ideoita, joita tarjosimme eri suunnille, erityisesti Ylelle. Ensimmäiset viisi ideaa torpattiin, mutta sitten pääsimme neuvottelemaan.

Toni: Patenti- ja rekisterihallituksesta saimme paperit ulos huhtikuussa 2020. Oli juuri pahin pandemia-aika. Tarjosimme muutamalle asiakkaalle ideoita, mutta he sanoivat suoraan, etteivät ota sinä vuonna mitään.

Sampo: Kun lähdimme perustamaan tuotantoyhtiötä, luulimme, että aika oli otollinen, mutta se oli kaikkea muuta kuin otollinen: oli varmaan maailman historian ensimmäinen kerta, kun ei ollut missään mitään kuvauksia käynnissä.

Miten lähditte kasaamaan työryhmää ja kuinka vakiintunut porukka teillä on produktioissa mukana?

Sampo: Vauhtiin pääseminen ei käynyt ihan käden käänteessä. Mutta kun Ylen kanssa päästiin sopimukseen ensimmäisestä produktiosta, niin sitten aloimme kasata kokoonpanoa ja kilpailuttaa tekijöitä. Suomessahan on paljon osaamista.

Toni: Roolittaminen tapahtuu aina tapauskohtaisesti. Olemme itsekin projektiluonteisesti töissä omassa tuotantoyhtiössämme. Vaihtelemme rooleja niin, että välillä toisella on enemmän tuotantovastuuta, toisella käsikirjoitusvastuuta ja päinvastoin. Koska olemme tällä alalla vasta-alkajia, yritämme imeä paljon oppia ja saada kokemusta eri aloilta. Esimerkiksi haastattelujen litterointi oli aluksi haastavaa.

Sampo: Naputeltiin useita viikkoja tekstejä paperille.

***Kuva 1.** Aira Samulin ja Sampo Terho Tanssikielto-dokumentin kuvauksissa. Kuvaa-jana Toni Viljanmaa.*

Toni: Tekoäly ei vielä silloin pystynyt riittävän tasoiseen litterointiin, mutta nykyään varmaan on jo sellaisia ohjelmia, joilla saa riittävän hyvää jälkeä. Mutta paljon on opittu. Itse tykkään siitä, että tuotantovastuussa saa olla aika käytännönläheisten asioiden kanssa tekemisissä: hankitaan majoitukset,

kyydit, välineet ja ruoat. Käsikirjoitusvaihe on taas hyvin toisenlaista. Roo-lien vaihtelu ja yhteistyö on toiminut hyvin.

Mitä odotitte, kun lähditte perustamaan tuotantoyhtiötä? Onko tullut yllä-tyksiä vastaan?

Toni: Yllätyksiä tulee koko ajan. Yritämme suunnitella produktiot mahdollisimman hyvin, koska aika on rahaa. Kun ammattilaiset kiinnitetään produktioon, heillä pitää olla koko ajan tekemistä. Se on yllättänyt, kuinka pitkä aika neuvotteluista ja ideoiden kehittämisestä menee siihen, että päästään sopimukseen ja ammattilaisten värväämiseen.

Sampo: Korostaisin myös suunnitelmallisuuden tärkeyttä. Ensinnäkin tehdään sisällön käsikirjoitus, mutta sitten kun mennään tuotantopäiviä kohti, niin pitää olla minuuttiaikataulu, siirtymiset, kuvauspaikat, pienet yksityiskohdat, kameroiden paikat ja missä seistään ja niin edelleen. Jos matkalla tulee viivästyksiä tai muutoksia, niin kaikki aikataulut ja haastattelut siirtyvät.

Miten päädyitte nimeen Alku Tuotanto?

Toni: Katselin katalogia, jossa oli suomalaisia polkupyörän nimiä jostain 1900-luvun alusta. Useissa oli jotain Antiikin tarustoa, avaruutta, planeettoja ja niin edelleen. Siellä oli sellainen polkupyörä kuin Alku. Ajattelin, että tuossahan se on. Nopeasti tuli vielä se tuotanto siihen, ja saatiin mukaan pieni sanaleikki. Jouduttiin itse asiassa kysymään muutamalta maanviljelijältä, joiden yrityksen nimi on alkutuotanto X, voidaanko nimeä käyttää ja he antoivat luvan. Lupasimme näille maanviljelijöille, että emme varsinaisesti harrasta maanviljelystä.

Sampo: Tämä lupaus on pidetty.

Ensimmäinen dokumenttinne käsitteli kieltolakia. Miten päädyitte aiheeseen?

Sampo: Aiheeseen päädyttiin keskusteluissa tilaajan kanssa. Tämä onkin hyvä vihje alalle haluaville: on hyvä olla valmis keskustelemaan siitä, mitä tilaaja haluaa ja kuuntelemaan heidän ajatuksiaan.

Toni: Meillä oli tilaajan kanssa samanlaisia ideoita ja ne pitchaus-tilanteet olivat ihan jännittäviä. Täytyy ikään kuin valmistautua siihen, että jos joku oma ehdotus ei mene läpi, niin se heitetään sivuun ja siirrytään seuraavaan. Kill your darlings -tyyliin.

Sampo: Alan vanha viisaus on, että ensimmäinen vastaus ei ikinä ole ”kylä”. Se on joko ”ei” tai ”ehkä”, ja siitä ”ehkästä” aletaan keskustelemaan. Suomessa ei varmaan kukaan muu ole tuottanut aivan täysin sitä, mitä haluaa, paitsi Spede.

Toni: Eli omalla rahalla voi tehdä mitä haluaa. Spedellä oli hyvä viisaus. Kun häneltä kysyttiin, mistä hän unelmoi, Spede sanoi, ettei hän mistään unelmoi, vaan tekee.

Miten käsikirjoitus syntyy? Millainen työskentelytapa teillä on?

Toni: Käsikirjoitukset ovat sellaisen aika perinteisen historiantutkimuksen prosessin tulosta. Luetaan kirjoja ja tutkimuksia, haastatellaan ihmisiä ja tutkijoita, tehdään paperille versioita ja ne jalostuvat siitä sitten muutaman kymmenen sivuiseksi pätkäksi. Kieltolaissa oli jotain vajaa sata sivua käsikirjoitusta.

Sampo: Sitä luokkaa taisi olla. Ja jos täsmentää vielä, niin ensin pitää tosiaan kouluttaa itsensä asiantuntijaksi siinä, mitä aikoo tehdä. Eli perehtyy tutkimukseen. Kyllähän meillä oli näissä molemmissa aiheissa esillä miltei kaikki, mitä näistä aiheista on kirjoitettu siinä vaiheessa, kun aloimme työstää omaa käsikirjoitusta. Versioita tehdään paljon, sillä esituotantovaihe on edullinen osa prosessia. Ollaan koneen äärellä, käydään kirjastossa, ehkä arkistossa. Prosessin alkuvaiheessa keskustellaan myös asiantuntijoiden kanssa ja käytännössä saadaan käyttöön kaikki se tieto, mitä Suomessa on saatavilla.

Toni: Siinä vaiheessa, kun tehdään kuvakäsikirjoitus, tiivistetty versio, siinä on mukana sitten jo kohtausluettelot. Näiden kahden dokumentin työstämisprosessien aikana on noussut kiinnostavia kysymyksiä ja keskusteluja, kuten esimerkiksi se, että jotain aihetta ei ole tutkittu kovin paljon.

Kuva 2. Toni Viljanmaa Tanssikielto-dokumentin kuvauksissa. Kuvaajana ohjaaja Aatro Lahtela.

Sampo: Esimerkiksi kieltolaista ei ole olemassa kattavaa tieteellisen tason yleisesitystä, tietokirjoja sitten taas on. Tällaisia mielenkiintoisia havaintoja tulee tehtyä.

Toni: Aika paljon hyödynnettiin myös antikvariaatteja eli kirjallisuutta on siten kertynyt tuonne hyllyihin.

Olette aiemmin tehneet paljon kirjallisesti töitä. Kuinka paljon kuvallinen kerronta eroaa kirjallisesta ilmaisusta?

Toni: Siinä on varmaan meillä eniten oppimista. Kuvakäsikirjoitusta tehtiin läheisesti yhteistyössä ohjaaja Atro Lahtelan kanssa. Hänellä oli hyvä ote visuaalisuuteen. Tanssikielossa meiltä tuli jo enemmän sytykkeitä visuaalisellekin puolelle.

Sampo: Meille luonteenomaista on se, että käsikirjoitusprosessi on melkein kuin alkaisi jotain opinnäytettä tekemään. Mutta sitten kun aletaan tehdä toista, kolmatta ja neljättä versiota, sen täytyy mennä jo kuvan ehdoilla. Siinä vaiheessa aletaan jo mainitsemaan, mitä näkyy ruudussa. Vaatii aika paljon työtä täyttää tunti historiallisilla kuvilla.

Toni: Tanssikielossa on Kieltolakiin verrattuna enemmän dramatisoituja kohtauksia. Meillä oli muun muassa kaksikymmentä tanssijaa ja heidät piti puvustaa.

Toinen dokumenttinne oli tanssikiellon historiasta. Miten päädyitte siihen aiheeseen?

Toni: Ideaan päädyttiin Kari Ylä-Anttilan kanssa keskusteltaessa. Tuli puhetta aiheesta ja tietysti muistimme, että meillä oli tuttuja tekijöitä, Marko Tikka ja Seija-Leena Nevala Tieto-Finlandian saaneessa Tanssikielto-kirjassa, joten olimme jo selvillä aiheesta eikä tarvinnut aloittaa nollasta. Luimme Tikan ja Nevalan kirjan ensimmäisenä, otimme heihin yhteyttä ja siitä se lähti liikkeelle.

Sampo: Tässä oli myös ajatuksena tietynlainen jatkumo ja jatkuvuusajattelu. Tanssikielto on henkisesti jatkumoa kieltolaille, vaikka aihe toki onkin erilainen. Kanavat etsivät usein jatkumoa ja jos on hyvä idea, niin voidaan tehdä toinen kausi. Tämä oli saman ajatusmaailman jatkamista toisessa muodossa.

Pia: Eli onko siis helpompi myydä ideaa, jos siinä on samoja elementtejä kuin aiemmissa produktioissa?

Sampo: Kyllä, on helpompi myydä, jos produktioissa on jatkuvuutta ja tilaajat usein sitä pyytävätkin.

Toni: Uusia ideoita on myös helpompi myydä, jos aiemmilla tuotannoilla on ollut tarpeeksi katsojia. Meillä oli hyvä tilanne, sillä Kieltolaki meni tosi hyvin: se sai paljon katsojia ja mediahuomiota. Sen jälkeen oli helppo myydä tanssikieltoa.

Miksi haluatte käsitellä menneisyyttä? Mikä on tavoitteenne?

Sampo: Tämä on se, mitä jokainen kysyi toiseltaan ensimmäisenä päivänä yliopistossa. Miksi tulit juuri tätä opiskelemaan. Kun on kiinnostus yhteiskunnallisiin asioihin ja yhteiskuntaa ei oikein pysty käsittämään eikä selittämään, jos ei tunne historiaa. Esimerkiksi juuri kieltolaki ja sen perintö selittää paljon sitä, miksi meillä on Suomessa niin erikoinen alkoholilainsäädäntö.

***Kuva 3.** Maisemaa Tanssikielto-dokumentin kuvauksista. Kuvaaja Atro Lahtela.*

Toni: Historian kautta voi yrittää ymmärtää nykyaikaa ja sitä mentaliteettia, jonka suomalaisilla voi kuvitella olevan. Kiellot ja rajoitukset ovat sikäli kiinnostava aihe, että ne kertovat yhteiskunnan normeista ja siitä, mihin yhteiskunta on menossa, mikä on muuttumassa.

Mistä aiheesta ette tekisi dokumenttia ja miksi?

Sampo: Ei ole oikeastaan muuta rajausta kuin, että tosi-tv-tyyppisestä emme ole kiinnostuneita. Vaikka raja voi olla toki joskus häilyvä eikä väheksy tätäkään alaa. Onhan se nerokas, halpa tapa tehdä, mutta ei ole itseä motivoinut.

Toni: Olen katsonut erilaisten ammattirikollisten elämään liittyviä sarjoja. Pitäisi olla aika pätevä syy tehdä tällaista, muutakin kuin että joku on tehnyt vakavia rikoksia ja ne näyttävät rajulta televisiossa. Pitäisi olla jonkinlainen valoisampi syy tai merkitys sille tarinalle. En pidä hyvänä kehityksenä, että ihminen pääsee käärimään isoja rahoja tekemillään rikoksilla, uhrien kustannuksella; sellaista en hyväksy.

Kenelle teette dokumentteja?

Toni: Se vaihtelee tuotannoittain. Jos ajatellaan kieltolakia, ajattelimme, että se voisi kiinnostaa vähän nuorempaakin väkeä, kun mukana oli kieltoja ja ne sattuivat kulkutaudin vuoksi olemaan jo arjessa läsnä. Median tavoin yritämme tavoittaa nuorta yleisöä. Siinä on sivistyksellinenkin idea: tehdä viihdyttävää ja hauskaa, mutta samalla sellaista, josta voi myös oppia jotain.

Sampo: Historiadokumenteissa osa meidän motivaatiota on tuoda historian-tutkimusta mahdollisimman suurelle, suomalaiselle yleisölle asiantuntija-haastatteluilla ryyditettynä.

Toni: Olen tosi ylpeä meidän asiantuntijoista, joita saimme mukaan. He puukivat asiantuntemuksensa hyvin sanoiksi. Suomalaisissa historioitsijoissa on paljon ytyä.

Sampo: Yleisöä on ollutkin: jokaisella Kieltoain jaksolla on ollut yli miljoona katsojaa, uusintojen kanssa.

Toni: Oli hyvä, että saatiin hyvät luvut näin ensikertalaisina.

Miten rekrytoitte asiantuntijoita?

Toni: Kävimme läpi kirjallisuutta ja napattiin sitä kautta asiantuntijoita. Asiantuntemuksen perusteella teimme valinnat.

Sampo: Alkuvaiheessa voi olla jo aika ilmeisiäkin valintoja, esimerkiksi keeneen on viitattu tutkimuksissa. Käsikirjoituksen edetessä voi löytyä jostain spesifistä asiasta joku henkilö.

Toni: Oli hieno huomata, että tuli sitä maantieteellistä edustavuutta. Eri puolilta Suomea löytyi asiantuntijoita.

Sampo: Joskus voi löytyä henkilöitä, jota ei osattaisi edes ajatella.

Toni: Tanssikiellossa oli se henkilö, joka kuoli poliisin luodista Vöyrillä. Löysimme hänen sukulaisiaan kommentoimaan. Otettiin vain puhelin käteen ja kokeiltiin, ja he sattuiivat olemaan kuolleen henkilön sukulaisia. Aikalaiskokijat tai heidän läheisensä vievät lähelle historian vaiheita. Menneisyys ja historian tapahtumat vaikuttavat edelleen paikallisesti ja perheissä.

Tv-dokumentit ovat historiakulttuuria, joka tavoittaa esimerkiksi tieteellistä tutkimusta laajemman yleisön. Miten näette roolinne ja vastuunne suuren yleisön historiatietoon vaikuttamisessa?

Sampo: On se ihan samankaltainen kuin tutkijan: pyrkiä totuuteen ja pyrkiä sivistysvaikutukseen. Se on osa meidän motivaatiomme, miksi me ylipäänsä näitä historiadokumentteja teemme. Haluamme tuoda suurelle yleisölle tutkijoiden vaivalla tutkimaan ja kaivamaa tietoa.

Toni: Etteivät tutkimukset jää vain ammattilaisten keskuuteen, vaan myös tavallinen ihminen voi päästä tiedon äärelle näiden dokumenttien kautta. Tavoitteena on siis mahdollisimman uskottava ja totuudellinen lopputulos, mutta myös, että se olisi mahdollisimman viihdyttävä, ei mikään uuvuttava faktaluettelo, vaan pitää olla se visuaalisuus mukana.

Sampo: Täytyy vielä antaa kiitosta asiantuntijoille. Kaikki yliopistolliset henkilöt ovat erittäin hyvin lähteneet mukaan työhön, jossa popularisoidaan heidän työtään. Joku asiantuntijoista tiivisti hyvin, että se on ikään kuin jatke heidän omalle työlleen, että on ikään kuin velvollisuus kansalaisia kohtaan osallistua, jos pyydetään.

Miten näette historian merkityksen yhteiskunnassa?

Sampo: Me, jotka olemme siihen jo nuorena vihkiytyneet, tiedämme, ettei nykyisyyttä voi ymmärtää ilman menneisyyden jatkuvaa uudelleen arviointia, ja tämä onkin meidän tuotantoyhtiön kantavia periaatteita.

Toni: Luulen, että historian merkityksen ymmärtäminen on nousussa. Maailmassa tapahtuu paljon asioita, joiden juuret ovat syvällä historiassa ja monia teemoja joudutaan käsittelemään historian kautta, jotta ne asettuvat jotenkin ymmärrettäviksi. Väistämättä silloin alan ammattiarvostus nousee myös.

Kiitos. Haluaisitteko lisätä vielä jotain?

Toni: Saamme aika paljon yhteydenottoja ihmisiltä. Eli rohkeasti vaan ottamaan yhteyttä, jos on kiinnostavia aiheita. Samaan hengenvetoon on sanottava, että seula on todella tiukka; harva ehdotus päättyy tuotantoon asti. Aina kannattaa kuitenkin olla yhteyksissä, jos on kiinnostavia aiheita mielessä.

Alku Tuotanto Oy:n dokumentit

Kieltolaki, 2021. Käsikirjoitus ja tuotanto Sampo Terho ja Toni Viljanmaa, ohjaus Atro Lahtela.

Tanssikielto, 2023. Käsikirjoitus ja tuotanto Sampo Terho ja Toni Viljanmaa, ohjaus Atro Lahtela.